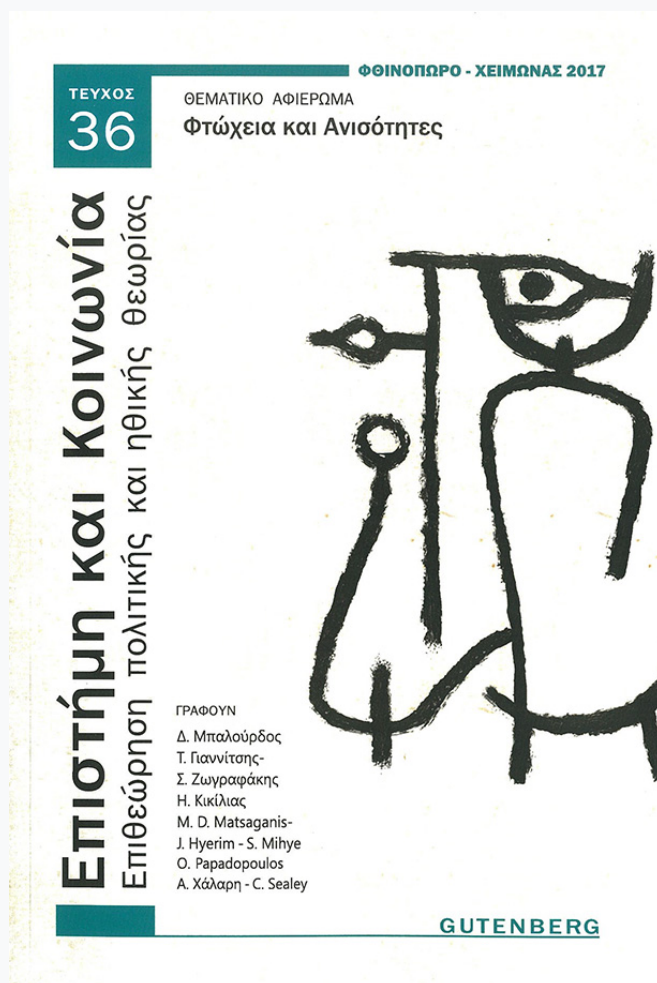

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 36 (2017)

Φτώχεια και Ανισότητες

Ανατροπές και Ανακατατάξεις στην Κορυφή της Εισοδηματικής Πυραμίδας στα Χρόνια της Κρίσης

Αναστάσιος Γιαννίτης, Σταύρος Ζωγραφάκης

doi: [10.12681/sas.15737](https://doi.org/10.12681/sas.15737)

Copyright © 2018, Αναστάσιος Γιαννίτης, Σταύρος Ζωγραφάκης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γιαννίτης Α., & Ζωγραφάκης Σ. (2018). Ανατροπές και Ανακατατάξεις στην Κορυφή της Εισοδηματικής Πυραμίδας στα Χρόνια της Κρίσης. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 36, 45–77. <https://doi.org/10.12681/sas.15737>

Τάσος Γιαννίτσας*
Σταύρος Ζωγραφάκης**

ΑΝΑΤΡΟΠΕΣ ΚΑΙ ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ
ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ ΤΗΣ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΗΣ
ΠΥΡΑΜΙΔΑΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ¹

Στη διάρκεια της κρίσης συντελούνται εξαιρετικά μεγάλες ανακατατάξεις και μεταβολές στα εισοδήματα των νοικοκυριών. Στο άρθρο αυτό εξετάζουμε τις εισοδηματικές ανατροπές που καταγράφονται στην κορυφή της εισοδηματικής ιεραρχίας, αναλύοντας το πλουσιότερο χιλιοστημόριο της κατανομής εισοδήματος στο διάστημα 2008-2012. Η οικονομική κρίση έχει δείξει ότι και στην κορυφή τα πράγματα δεν είναι ακίνητα και παγωμένα. Κάποια νοικοκυριά κατορθώνουν να διατηρήσουν τα υψηλά τους εισοδήματα ανέπαφα, κάποια άλλα μετρούν μεγάλες απώλειες, ενώ τέλος μια νέα και πολύ πλούσια ανερχόμενη ομάδα νοικοκυριών θα καταλάβει

* Ομότιμος Καθηγητής στο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του ΕΚΠΑ.

** Αναπληρωτής Καθηγητής στο Τμήμα Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης και αναπληρωτής Πρύτανης Οικονομικού Προγραμματισμού και Ανάπτυξης του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών.

1. Το άρθρο αυτό βασίζεται σε μια ερευνητική προσπάθεια που ξεκινήσαμε το 2014 και η οποία σε πρώτη μορφή δημοσιεύτηκε ηλεκτρονικά σε αγγλική γλώσσα (http://www.boeckler.de/pdf/p_imk_study_38_2015.pdf) και σε μια πιο ολοκληρωμένη επεξεργασία εκδόθηκε ως βιβλίο το 2016 με τίτλο *Ανισότητες, φτώχεια, οικονομικές ανατροπές στα χρόνια της κρίσης* από τις εκδόσεις Πόλις.

τις κενές θέσεις που άφησαν τα προηγούμενα νοικοκυριά στα υψηλότερα δεκατημόρια, αν και με χαμηλότερο ύψος εισοδήματος. Η επικέντρωση στις εξελίξεις στο ανώτατο εισοδηματικό στρώμα θα φωτίσει πλευρές της ανακατάταξης των εισοδημάτων που δεν έχουν άλλοτε εξεταστεί.

Εισαγωγή

Η απάντηση στο ερώτημα ποιες κοινωνικές ομάδες έχουν υποστεί τις μεγαλύτερες απώλειες στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης δεν είναι απλή. Η αποτύπωση πολλών και ετερόκλητων επιδράσεων σε ένα απλό συμπέρασμα είναι δύσκολη. Την περίοδο αυτή διαμορφώνονται στην ελληνική κοινωνία περισσότεροι διαφορετικοί κόσμοι, ασυμμετρικές και νέες ανισότητες, όπως για παράδειγμα αυτοί που έχουν εισόδημα από τη δουλειά τους και αυτοί που δεν έχουν πλέον, αυτοί που χρησιμοποιώντας το στοιχείο της δύναμης ανακτούν σταδιακά σημαντικό τμήμα του εισοδήματος που τους αφαιρέθηκε και εκείνοι που δεν έχουν τέτοια τύχη, αυτοί που εξακολουθούν να έχουν προνομιακές απαλλαγές από φορολογικά βάρη, παρότι τμήματά τους σημείωσαν θεαματική αύξηση του εισοδήματός τους στην κρίση, αυτοί που επηρεάστηκαν σε μικρό βαθμό από την κρίση και εξακολουθούν να λειτουργούν με καλύτερους σχετικούς εισοδηματικούς όρους, λόγω επιτυχημένων επιλογών και όχι λόγω πολιτικών παρεμβάσεων, αυτοί που βρέθηκαν σε συνθήκες φτωχοποίησης και αυτοί που κατάφεραν να βελτιώσουν τη θέση τους σε σύγκριση με εκείνη που κατείχαν στο παρελθόν. Έτσι η κοινωνία βίωσε μια σημαντική και βίαιη συνολική φτωχοποίηση, με ένα μέρος των μεσαίων και των υψηλότερων εισοδηματικών στρωμάτων να περνούν σε γνωστές μορφές φτώχειας και ένα άλλο μέρος είτε να διατηρεί τη θέση του είτε να ανέρχεται σε υψηλότερες εισοδηματικές κλίμακες.

Η δυσκολία ευθείας απάντησης στο ερώτημα ποιος έχει πληρώσει περισσότερο το κόστος της κρίσης αποτυπώνεται στον Πίνακα 1. Στη περίοδο 2008-2012 τα εισοδήματα έχουν μειωθεί

κατά 23,9 δις ευρώ. Διακρίνοντας τα νοικοκυριά σε τρεις κύριες εισοδηματικές ομάδες διαπιστώνουμε ότι το κόστος, αν και στο σύνολο του παραμένει το ίδιο (23,9 δις ευρώ), εν τούτοις διαφέρει όταν το επιμερίζουμε στις εισοδηματικές ομάδες.

Η στήλη (1) του Πίνακα 1 αποτυπώνει τις απώλειες των εισοδημάτων των νοικοκυριών, όπως αυτά ταξινομούνται στην αρχή και στο τέλος της αναλυόμενης περιόδου. Εξετάζει για παράδειγμα τις απώλειες που έχουν το 2012 τα πλούσια νοικοκυριά σε σύγκριση με τα πλούσια νοικοκυριά του 2008. Τα νοικοκυριά αυτά σε μεγάλο βαθμό είναι διαφορετικά. Την ίδια εικόνα έχουμε όταν χρησιμοποιούμε τις δειγματοληπτικές έρευνες (ΕΟΠ και SILC) της ΕΛ.ΣΤΑΤ. που συλλέγουν πληροφορίες για τα εισοδήματα των νοικοκυριών.

Πίνακας 1.
Συγκεντρωτικές απώλειες και κέρδη εισοδήματος
στην περίοδο της κρίσης (σε δις ευρώ)

Δεκα- τημόρια	Εισο- δηματικές τάξεις	Σύνολο νοικοκυριών		Σύνολο των ίδιων νοικοκυριών	
		Απώλειες εισοδημάτων μεταξύ 2008 και 2012	% μετα- βολής	Με βάση τα εισο- δήματα του 2008	Με βάση τα εισο- δήματα του 2012
		(1)	(2)	(3)	
1ο-6ο (60%)	Χαμηλή	-5,1	-18,1	0,3	-12,1
7ο-9ο (30%)	Μεσαία	-7,1	-16,1	-8,3	-6,6
10ο (10%)	Υψηλή	-11,7	-26,9	-15,9	-5,2
Σύνολο (100%)		-23,9	-20,6	-23,9	-23,9
1%	Πολύ υψηλή	-5,5	-40,5	-7,8	-1,6
0,1%	Πάρα πολύ υψηλή	-3,3	-58,1	-4,2	-0,7

Πηγή: Επεξεργασμένα φορολογικά δεδομένα

Η κεντρική διαπίστωση είναι ότι το εισόδημα των χαμηλότερων στρωμάτων μειώθηκε κατά 5,1 δις ευρώ (21,3% του συνολικού εισοδήματος που συρρικνώθηκε), των μεσαίων κατά 7,1 δις ευρώ (29,7% αντίστοιχα) και του ανώτερου 10% κατά 11,7 δις ευρώ (49% αντίστοιχα). Τα ποσά αυτά αντιστοιχούν στο 16% με 18% του συνολικού εισοδήματος της μεσαίας και χαμηλής ομάδας το 2008, στο 21% περίπου της επάνω ομάδας και στο 40% με 58% της πολύ επάνω ομάδας (1% και 0,1%). Η εικόνα αυτή αφορά όλα τα νοικοκυριά στην κοινωνία, δείχνει δηλαδή τι εισόδημα έχασε η κάθε μία από τις τρεις τάξεις ή ομάδες τις δυο χρονιές, ανεξάρτητα αν η κάθε ομάδα απαρτίζεται από διαφορετικά νοικοκυριά κάθε χρόνο. Με βάση αυτή την ταξινόμηση φαίνεται ότι τα νοικοκυριά με τα υψηλότερα εισοδήματα πλήρωσαν πολύ περισσότερο έναντι των νοικοκυριών με χαμηλότερα εισοδήματα.

Στις στήλες (2) και (3) εξειδικεύσαμε την εικόνα, για να δούμε τι έχασαν τα ίδια νοικοκυριά. Οι απώλειες διαφέρουν και πάλι σημαντικά, αν εξετάσουμε τα νοικοκυριά με βάση τα εισοδήματα που είχαν το 2008 και τα εισοδήματα που έχουν το 2012 (στήλη 2) ή αν εξετάσουμε τα νοικοκυριά με βάση τα εισοδήματα που έχουν το 2012 και τα εισοδήματα που είχαν το 2008 (στήλη 3). Το συμπέρασμα που προκύπτει τώρα είναι σημαντικά διαφορετικό: το χαμηλό 60% περίπου αυτής της οριοθετημένης ομάδας νοικοκυριών δεν σημειώνει απώλειες. Αυτές συγκεντρώνονται κυρίως στο μεσαίο 30% (8,3 δις ευρώ) και στο ανώτερο 10% (15,9 δις ευρώ). Μάλιστα στην πολύ υψηλή αλλά και στην πάρα πολύ υψηλή εισοδηματική ομάδα οι απώλειες είναι ακόμα μεγαλύτερες (το 1% των νοικοκυριών με τα υψηλότερα εισοδήματα συμμετείχε στο 1/3 των συνολικών απωλειών, ενώ το 1 τοις χιλίοις με τα πάρα πολύ υψηλά εισοδήματα συμμετείχε στο 17,6% των συνολικών απωλειών). Στην τελευταία στήλη (3) η εικόνα αλλάζει και πάλι. Η χαμηλή εισοδηματική ομάδα, την οποία έχουμε οριοθετήσει ώστε να περιλαμβάνει το 60% των νοικοκυριών της χώρας με τα χαμηλότερα εισοδήματα όπως αυτά έχουν διαμορφωθεί το 2012, έχει πληρώσει το 50,6% των συνολικών απωλειών. Αντίθετα η μεσαία και η πλούσια

εισοδηματική ομάδα έχουν υποστεί μικρότερες απώλειες. Διαφορετικές εξελίξεις που δείχνουν τις τεράστιες ανατροπές που σημειώθηκαν σε όλες τις εισοδηματικές τάξεις.

Η εκρηκτική μείωση της εισοδηματικής θέσης μεγάλου αριθμού νοικοκυριών, που από μεσαία ή και υψηλά κλιμάκια έπεσαν απότομα στα χαμηλότερα κλιμάκια, ανέτρεψε ριζικά το status της μεσαίας τάξης, οδηγώντας τη στην απώλεια σταθερών αξιών και σημείων αναφοράς. Από την άλλη όμως αναδύεται μια νέα ομάδα νοικοκυριών, που αναρριχάται στις υψηλές εισοδηματικές τάξεις και η οποία βγαίνει απόλυτα, όπως θα δούμε στη συνέχεια, κερδισμένη από την κρίση.

Οι εξελίξεις αυτές αναδεικνύουν ένα κεντρικό μακροοικονομικό πρόβλημα. Οι απώλειες των μεσαίων και υψηλότερων στρωμάτων καθορίζουν σε αντίστοιχο βαθμό την ύφεση, την απουσία επενδύσεων, το οικονομικό κλίμα και την ανεργία. Τα δεδομένα αυτά σημαίνουν ότι δεν έχουμε ένα μεγάλο, αλλά πολλά μεγάλα και αλληλένδετα προβλήματα διαφορετικής υφής το καθένα και ότι τα προβλήματα αυτά δεν αφορούν μεμονωμένες, αλλά όλες τις κοινωνικές ομάδες. Κάθε μία από τις επιδράσεις που διαπιστώνουμε δημιουργεί διακριτά προβλήματα που, αν δεν αντιμετωπιστούν, επιδεινώνουν την όλη κατάσταση. Η εξέλιξη στα χαμηλά εισοδήματα θέτει ζητήματα κοινωνικής πολιτικής και αλληλεγγύης, ενώ η εξέλιξη στα μεσαία και υψηλά εισοδήματα θέτει θέματα σχετικά με την αποταμίευση, τις επενδύσεις, τη μεγέθυνση, την έξοδο από την κρίση. Όχι μόνο δεν μπορεί να επιτευχθεί η μία ή η άλλη από τις μεγάλες αυτές 'προτεραιότητες', όσο οι δύο πτυχές παραμένουν αποκομμένες, αλλά μια ασύμμετρη αντιμετώπισή τους θα οδηγεί σε περαιτέρω επιδείνωση, καθώς η ανάκαμψη της εμπιστοσύνης, των επενδύσεων, των νέων επιχειρηματικών πρωτοβουλιών, η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και η μεγέθυνση αποτελούν προϋπόθεση για ένα καλύτερο κοινωνικό τοπίο.

Η πηγή των δεδομένων

Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας στηρίχθηκαν σε ένα μεγάλο και αντιπροσωπευτικό σύνολο φορολογικών δηλώσεων εισοδήματος φυσικών προσώπων για το οικονομικό έτος 2013 (εισοδήματα 2012), το οποίο περιλάμβανε το σύνολο των μεταβλητών που αναφέρονται στα έντυπα των φορολογικών δηλώσεων (εκτός των προσωπικών δεδομένων). Η επιλογή των φορολογικών δηλώσεων κάλυψε το σύνολο των νοικοκυριών της χώρας που υποβάλλουν φορολογική δήλωση στη Γενική Γραμματεία Πληροφοριακών Συστημάτων. Το μέγεθος της δειγματοληψίας (κλάσμα δειγματοληψίας 5%, δηλαδή 261.351 νοικοκυριά) εξασφαλίζει την υψηλή αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος, η οποία και ελέγχθηκε με βάση τα συνολικά μεγέθη που έχουν δημοσιοποιηθεί από τη Γενική Γραμματεία και αφορούσαν τα οικονομικά έτη 2009-2013.

Με βάση το παραπάνω κλάσμα δειγματοληψίας το μέγεθος του δείγματος οδηγεί σε 5.227.020 φορολογικές δηλώσεις για το σύνολο της χώρας. Σε επίπεδο ατόμων μέσα σε αυτές τις φορολογικές δηλώσεις εμφανίζονται 5.227.020 άτομα με την ιδιότητα του φορολογούμενου ως πρώτο μέλος του νοικοκυριού, 2.368.132 άτομα με την ιδιότητα του φορολογούμενου ως δεύτερο μέλος του νοικοκυριού (σύζυγος) και τέλος 2.368.132 άτομα με την ιδιότητα των προστατευόμενων μελών των παραπάνω νοικοκυριών. Αθροιστικά στις 5.227.020 φορολογικές δηλώσεις καταγράφονται 10.009.352 άτομα, από τα οποία 7.595.152 εμφανίζονται ως φορολογούμενοι.

Για τα ίδια αυτά νοικοκυριά ανασύρθηκαν από τη βάση δεδομένων οι φορολογικές δηλώσεις των προηγούμενων οικονομικών ετών (2009, 2010, 2011 και 2012). Από την ίδια βάση δεδομένων ανασύρθηκαν τα στοιχεία που αφορούσαν τον προσδιορισμό του φόρου και του τεκμαρτού εισοδήματος μετά τον φορολογικό έλεγχο της αρμόδιας υπηρεσίας.² Το είδος των στοιχείων

2. Σημειώνεται ότι τα στοιχεία αυτά αφορούν τον οφειλόμενο φόρο. Σε ποιο βαθμό οι φόροι αυτοί καταβάλλονται πράγματι και οδηγούν σε

που χρησιμοποιήσαμε εδώ (φορολογικά) θεωρούνται από σημαντικούς μελετητές (Atkinson 2015: 51 επ., Piketty 2014: 347 επ.), ότι έχουν σημαντικά πλεονεκτήματα σε σχέση με άλλες συνήθειες πηγές (Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών με αναφορά στις δαπάνες ή στα εισοδήματα). Αυτό δεν σημαίνει ότι απουσιάζουν αδυναμίες που σχετίζονται κυρίως με τη φοροδιαφυγή. Προβλήματα ενυπάρχουν σε όλες τις πηγές, οπότε το θέμα είναι πώς χρησιμοποιεί κανείς τα στοιχεία και ποια πλεονεκτήματα ή μειονεκτήματα δείχνουν οι συγκρίσεις μεταξύ διαθέσιμων εναλλακτικών πηγών.

Η εξέλιξη των υψηλών εισοδημάτων

Τα νοικοκυριά που ταξινομούνται το 2008 στο υψηλότερο δεκατημόριο (10ο) ή στο ανώτατο 1% και 0,1% υπέστησαν τις μεγαλύτερες εισοδηματικές απώλειες σε σχέση με το σύνολο των νοικοκυριών (38,9%, 58,4% και 73,3% αντίστοιχα έναντι 22,6% για το σύνολο) σε σχέση με τα νοικοκυριά που βρίσκονται στην ίδια ταξινόμηση στην αριστερή πλευρά του πίνακα. Έχει ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε στη συνέχεια ποια ήταν η κύρια πηγή εισοδήματος που κατέρρευσε σε αυτά τα νοικοκυριά.

Τα νοικοκυριά που ταξινομούνται το 2012 στο υψηλότερο δεκατημόριο (10ο) ή στο ανώτατο 1% υπέστησαν τις μικρότερες εισοδηματικές απώλειες (17% και 18%) έναντι των νοικοκυριών με μικρότερα εισοδήματα ή των νοικοκυριών που βρίσκονται στην ίδια ταξινόμηση στην αριστερή πλευρά του πίνακα. Αυτό σημαίνει ότι στις κατηγορίες αυτές έχουν περιληφθεί νέα νοικοκυριά, που προέρχονται από χαμηλότερα δεκατημόρια του 2008. Τα νοικοκυριά αυτά πέτυχαν να περιληφθούν στα υψηλότερα δεκατημόρια το 2012 είτε γιατί αύξησαν το εισόδημά τους σε σχέση με το 2008 είτε γιατί το εισόδημά τους δεν μειώθηκε

πραγματικά φορολογικά έσοδα είναι απροσδιόριστο. Με βάση τα πολύ γενικά στοιχεία του υπουργείου Οικονομικών οι πληρωμές σημειώνουν σοβαρά προβλήματα.

όσο των πλούσιων νοικοκυριών του 2008. Μέσα στην κρίση αναδύεται μια νέα ομάδα πολύ πλούσιων νοικοκυριών, προσπερνώντας νοικοκυριά που στο παρελθόν βρίσκονταν στην κορυφή της εισοδηματικής κατάταξης.

Πίνακας 2.

Εξέλιξη συνολικού εισοδήματος των νοικοκυριών (σε ευρώ)

	Ταξινόμηση όλων των νοικοκυριών της χώρας με κριτήριο τα εισοδήματα ανά έτος			Ταξινόμηση όλων των νοικοκυριών της χώρας με κριτήριο τα εισοδήματα του 2008			Ταξινόμηση όλων των νοικοκυριών της χώρας με κριτήριο τα εισοδήματα του 2012		
	2008	2012	%	2008	2012	%	2008	2012	%
Σύνολο	23.109	17.884	-22,6	23.109	17.884	-22,6	23.109	17.884	-22,6
10ο δεκατημόριο	86.034	60.727	-29,4	86.034	52.598	-38,9	73.178	60.727	-17,0
1%	265.855	155.286	-41,6	265.855	110.695	-58,4	189.385	155.286	-18,0
0,1%	1.106.894	461.680	-58,3	1.106.894	295.115	-73,3	599.759	461.680	-23,0

Πηγή: Επεξεργασία φορολογικών δεδομένων από τους συγγραφείς

Η διαπίστωση της σημαντικής μείωσης των εισοδημάτων που καταγράφεται στα πλούσια δεκατημόρια έναντι των υπολοίπων στην αρχή της κρίσης (2008) σε αντιπαράθεση με τη σημαντική μείωση των εισοδημάτων των φτωχών δεκατημορίων έναντι των πλουσιότερων, όταν αφετηρία είναι το τέλος της εξεταζόμενης περιόδου (2012), θα αποτελεί μόνιμο στοιχείο στη συνέχεια. Η φαινομενική αυτή αντίφαση έχει λογική εξήγηση, η οποία διαφέρει για κάθε πηγή εισοδήματος. Όταν ταξινομούμε τα νοικοκυριά σε δεκατημόρια, το 2012, από τα φτωχότερα προς τα πλουσιότερα, τα νοικοκυριά που έχασαν σημαντικό μέρος των εισοδημάτων τους (λόγω απόλυσης, λόγω μεγάλων περικοπών στις αμοιβές, λόγω απωλειών σε εισοδήματα από ελεύθερα επαγγέλματα ή απωλειών σε εισοδήματα από κεφάλαιο/

επιχειρήσεις κ.ά.) θα βρεθούν στα χαμηλά δεκατημόρια. Αυτά τα νοικοκυριά κατά το παρελθόν είχαν πολύ υψηλότερα εισοδήματα, με αποτέλεσμα οι μειώσεις στα εισοδήματά τους να εμφανίζονται μεγάλες. Αντίθετα όσα νοικοκυριά αύξησαν ή διατήρησαν τα εισοδήματά τους στην περίοδο της κρίσης θα βρεθούν σε υψηλότερα δεκατημόρια και η σύγκριση με τα παρελθόντα εισοδήματά τους δεν θα είναι δυσμενής. Επιπρόσθετα πέραν των νοικοκυριών που βλέπουν τα εισοδήματά τους να μειώνονται, συγκαταλέγονται και νοικοκυριά με εισοδήματα που αυξάνονται. Όταν η αφετηρία είναι το 2008, οι μέσοι όροι αποκρύπτουν το μέγεθος των απωλειών. Όταν όμως η αφετηρία είναι το 2012, οι χαμένοι της κρίσης αναδύονται σε μεγάλο βαθμό στα νέα φτωχά δεκατημόρια. Και όταν βρεθούν εκεί, η σύγκριση με τα εισοδήματα του παρελθόντος αναδεικνύει το μέγεθος των απωλειών τους.

α) Εισοδήματα από μισθούς και αμοιβές

Το μέσο εισόδημα από μισθωτή εργασία ανά νοικοκυριό σημειώνει μέση μείωση 30,7% στην περίοδο 2008-2012 σύμφωνα με τον Πίνακα 3. Η εξέλιξη αυτή αφορά τα νοικοκυριά τα οποία το 2008 είχαν εισοδήματα από εργασία. Στην ουσία η μείωση αυτή δεν αφορά απλώς μείωση μισθών. Τα νοικοκυριά του 2008 περιλαμβάνουν μισθωτούς, ένας μεγάλος αριθμός των οποίων πέρασε μέχρι το 2012 στην ανεργία ή σε μορφές προσωρινής ή μερικής απασχόλησης ή και υποχρεώθηκε να εργαστεί με καθεστώς ελεύθερου επαγγελματία με δελτίο παροχής υπηρεσιών. Τα νοικοκυριά με μισθωτούς μειώθηκαν μεταξύ 2008 και 2012 κατά 457 χιλιάδες, χωρίς να μπορεί να διευκρινισθεί ποιο τμήμα της μείωσης αυτής αφορά τις παραπάνω περιπτώσεις ή τις περιπτώσεις που πέρασαν σε καθεστώς σύνταξης ή άλλαξαν είδος επαγγελματικής δραστηριότητας. Συνεπώς η μείωση 30,7% είναι το συνολικό αποτέλεσμα όλων αυτών των καταστάσεων.

Πίνακας 3.
Εξέλιξη εισοδημάτων των νοικοκυριών
από μισθωτές υπηρεσίες (σε ευρώ)

	Ταξινόμηση νοικοκυριών με βάση τους μισθούς που λαμβάνουν το 2008			Ταξινόμηση νοικοκυριών με βάση τους μισθούς που λαμβάνουν το 2012		
	Μέσο εισόδημα από μισθούς			Μέσο εισόδημα από μισθούς		
	2008	2012	%	2008	2012	%
Σύνολο	19.277	13.350	-30,7	19.052	17.168	-9,9
10ο δεκατημόριο	58.468	38.242	-34,6	50.674	53.037	4,7
1%	123.052	79.113	-35,7	100.581	117.110	16,4
0,1%	299.720	172.917	-42,3	213.606	266.452	24,7
Αριθμός Νοικοκυριών: 2.480.600				2.023.360 (-18,4% σε σχέση με το 2008)		

Πηγή: Επεξεργασία φορολογικών δεδομένων

Ο Πίνακας 3 έχει και μια δεύτερη ανάγνωση. Ξεκινώντας από το 2012, στο δεξιό μέρος του πίνακα, αποτυπώνονται τα εισοδήματα από μισθωτή απασχόληση που είχαν τα νοικοκυριά τα προηγούμενα χρόνια. Η μέση μείωση για το σύνολο είναι μόλις 9,9%, πολύ μικρότερη από τη μείωση που καταγράφηκε όταν παρακολουθούσαμε την εξέλιξη αυτών των εισοδημάτων από το 2008 προς το 2012. Γιατί αυτή η μεγάλη διαφορά; Η απάντηση είναι ότι ταξινομώντας τα νοικοκυριά το 2012 με κριτήριο την ύπαρξη εισοδημάτων από μισθωτές υπηρεσίες, αποκλείσαμε όλα εκείνα τα νοικοκυριά των οποίων τα μέλη είτε έχασαν την εργασία τους είτε συνταξιοδοτήθηκαν. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η συντριπτική πλειονότητα αυτών των νοικοκυριών (2.023,4 χιλιάδες) να φαίνεται ότι έχουν διατηρήσει την εργασία τους σε όλη τη διάρκεια της κρίσης και οι διαφορές στα εισοδήματα από μισθωτές υπηρεσίες να αντανakλούν αποκλειστικά και

μόνο μειώσεις/περικοπές μισθών και όχι ολοκληρωτική απώλεια λόγω ανεργίας. Στο 10ο δεκατημέριο περιλαμβάνονται τα νοικοκυριά που έχουν βρεθεί το 2012 να διατηρούν τα μεγαλύτερα εισοδήματα από μισθωτές υπηρεσίες. Σε αυτά τα νοικοκυριά το μέσο εισόδημα αυξήθηκε κατά 4,7%. Τα πιο πλούσια από αυτά καθώς και τα πάρα πολύ πλούσια (1% και 0,1%) βλέπουν τα εισοδήματά τους να αυξάνονται κατά 16,4% και 24,7% αντίστοιχα.

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι στην παραπάνω περίοδο έχουμε μια ασύμμετρη μεταχείριση μεταξύ μισθωτών του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα, η οποία δεν αποτυπώνεται στον Πίνακα 3. Η ασύμμετρη μεταχείριση δεν εκφράζεται μόνο στην πολύ έντονη διαφορά στη μείωση των αμοιβών τους. Συνδέεται και με δύο επιπλέον στοιχεία: α) τη διαφορετική αφετηρία των μισθών στους δύο αυτούς τομείς, που είναι σημαντικά υψηλότερη στον δημόσιο τομέα, και β) την ανατροπή των περικοπών μισθών και την επιστροφή σε υψηλότερα εισοδηματικά επίπεδα σε τμήματα των μισθωτών του δημόσιου τομέα, μέσω ύστερων δικαστικών ή πολιτικών αποφάσεων.

Σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδος³ οι μισθοί στο Δημόσιο και στις επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας μειώθηκαν το 2010 αντίστοιχα κατά 7,7% και 5,5%, ενώ την ίδια χρονιά στον μη τραπεζικό ιδιωτικό τομέα μόνο κατά 2,9%. Το 2012 όμως οι αμοιβές στο Δημόσιο παρέμειναν περίπου αμετάβλητες (-0,5%), ενώ μειώθηκαν σημαντικά στις επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας (-7,9%) και περιορίστηκαν σε μικρή μείωση στον ιδιωτικό τομέα (-1,7%). Το 2012 και 2013 σημειώνονται οι πιο σημαντικές ανατροπές: η μείωση των μισθών είναι παντού σημαντική, κατά πρώτο λόγο στις επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας (σωρευτικά την διετία -19,5%), στον ιδιωτικό τομέα (17,3% αντίστοιχα) και στον δημόσιο τομέα (5%, αντίστοιχα).

Η άνηση μείωση του μισθού των εργαζόμενων στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα στη διάρκεια της κρίσης επιβλήθηκε σε μισθούς που ήδη χαρακτηρίζονταν από σημαντική ανισότητα μεταξύ τους. Πολλές μελέτες για τη διαφορά μεταξύ δημοσίων

3. Πίνακας 4.8, σελ. 74, Έκθεση Νομισματικής Πολιτικής, Ιούνιος 2015.

και ιδιωτικών μισθών έχουν δείξει ότι η Ελλάδα κατατάσσεται στις χώρες με τη μεγαλύτερη διαφορά σε όφελος των μισθών του δημόσιου τομέα (DeCastro, Salto, Steiner 2013, Depalo, Giordano, Papapetrou 2013, Christofides & Michael 2013, Christopoulou & Monastiriotis 2014). Ειδικότερα διαπιστώθηκε ότι η Ελλάδα βρίσκεται στην κορυφή των χωρών με το μεγαλύτερο χάσμα στις αμοιβές δημόσιου και ιδιωτικού τομέα (Christofides & Michael 2013) και ότι η συνολική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων μισθών ξεπερνάει το 35%. Επιπλέον το μεγαλύτερο τμήμα του χάσματος αυτού δεν ερμηνεύεται από τα ειδικά χαρακτηριστικά των εργαζόμενων: εξειδίκευση, ικανότητες κ.λπ. (Depalo, Giordano, Papapetrou 2013). Με δεδομένο ότι η μέση μείωση μισθών στον επιχειρηματικό τομέα στην περίοδο 2009-2013 ήταν 19%, ενώ στον δημόσιο τομέα 8%, το χάσμα μεταξύ των δύο φαίνεται να διευρύνθηκε από 35%⁴ σε 43% περίπου.

Παρά το γεγονός ότι η νομοθετική ρύθμιση για μειώσεις μισθών έπρεπε να ισχύσει για ολόκληρο σχεδόν τον δημόσιο τομέα και τις δημόσιες επιχειρήσεις, στην πράξη η ρύθμιση δεν εφαρμόστηκε για όλους. Ύπάρξαν οργανισμοί στους οποίους οι προβλεπόμενες περικοπές απλώς δεν εφαρμόστηκαν, ενώ στον στενό δημόσιο τομέα εκτιμήσεις αναφέρονται σε 66 χιλιάδες υπαλλήλους υπουργείων, για τους οποίους έγιναν μεν οι περικοπές, αλλά επιστράφηκαν ποσά ύψους μέχρι και 1.000 ευρώ/μήνα με τη μορφή 'προσωπική διαφοράς'. Το ποσό αυτό αποτελεί σημαντική ποσοστιαία αύξηση του νέου χαμηλότερου μισθού τους.

β) Εισοδήματα από την άσκηση ελεύθερου επαγγέλματος

Η μέση μείωση εισοδήματος στην κατηγορία αυτή για το 2008-2012 ήταν 41%, πολύ υψηλότερη απ' ό,τι στους μισθούς (αριστερή πλευρά του Πίνακα 4). Στα υψηλότερα δεκατημόρια η μείωση είναι πιο ομοιογενής (40% με 45%) και μόνο στα πολύ υψηλά επίπεδα (ανώτατο 1% και 0,1%) η μείωση γίνεται μεγαλύτερη (51,5% με 56%). Η εξέλιξη αυτή δείχνει πόσο η κρίση

4. Θεωρώντας ότι το μέγεθος 35% είναι μια σωστή εκτίμηση.

έπληξε δραστηριότητες όσων εργάζονται γύρω από τις κατασκευές (μηχανικοί, μηχανολόγοι, αρχιτέκτονες, εργολάβοι, ξυλουργοί, πλακάδες, ηλεκτρολόγοι, μπογιατζήδες, υδραυλικοί), τις νομικές υπηρεσίες, τις υπηρεσίες για ακίνητα (μεσίτες, σύμβουλοι, διαχείριση ακινήτων κ.ά.), τις χρηματοοικονομικές δραστηριότητες κ.λπ.

Τα νοικοκυριά που εισπράττουν εισοδήματα από ελεύθερα επαγγέλματα στην αρχή της κρίσης είναι 399,8 χιλιάδες. Αυτά τα νοικοκυριά, όποια και να ήταν η πορεία τους μέσα στην κρίση (είτε διατήρησαν την εργασία τους είτε όχι), εισπράττουν το 2012 εισοδήματα μειωμένα κατά 41%. Όταν ξεκινάμε με αφετηρία το 2012 (δεξιά μέρος του πίνακα) τα νοικοκυριά που εισπράττουν εισοδήματα από ελεύθερα επαγγέλματα έχουν περιοριστεί περίπου κατά 1/4 (302,8 χιλιάδες). Για αυτά τα νοικοκυριά η μείωση του εισοδήματός τους σε σχέση με τα εισοδήματα που εισέπρατταν στο παρελθόν είναι μόλις 1,7%. Μάλιστα τα νοικοκυριά του 10ου δεκατημορίου δηλώνουν αυξημένα εισοδήματα το 2012 σε σχέση με το 2008 κατά 21,7%, ενώ τα νοικοκυριά με τα μεγάλα και πολύ μεγάλα εισοδήματα (1% και 0,1%) σημείωσαν ακόμα μεγαλύτερες αυξήσεις (41,8% και 33,4% αντίστοιχα).

Με λίγα λόγια στην κορυφή της εισοδηματικής σκάλας αυτής της κατηγορίας τα υψηλά εισοδήματα εξακολουθούν να βελτιώνονται. Αυτό που άλλαξε είναι ότι έκλεισε σημαντικός αριθμός δραστηριοτήτων και ότι κάποια νοικοκυριά έχασαν εισοδήματα και κατέβηκαν ορισμένα δεκατημόρια και κάποια άλλα αύξησαν τα εισοδήματά τους και κατέλαβαν τις θέσεις που άφησαν οι πρώτοι. Το 2012 ένα στα πέντε νοικοκυριά που εισπράττει εισοδήματα από ελεύθερα επαγγέλματα, σύμφωνα με τα φορολογικά δεδομένα, δηλώνει σημαντικά αυξημένα εισοδήματα (περίπου 60 χιλιάδες νοικοκυριά). Τα εισοδήματα αυτά κυμαίνονται από 21 χιλιάδες ευρώ μέχρι 320 χιλιάδες ευρώ.

Από την άλλη πλευρά η συντριπτική πλειονότητα των νοικοκυριών δηλώνουν εισοδήματα από ελεύθερα επαγγέλματα τα οποία είναι κάτω από πέντε χιλιάδες ευρώ (αποτελούν το 60% ή 180 χιλιάδες νοικοκυριά). Από τα παραπάνω 180 χιλιάδες νοικοκυριά τα μισά δηλώνουν εισοδήματα μικρότερα και από 1.000 ευρώ.

Πίνακας 4.
Εξέλιξη εισοδημάτων από ελεύθερα επαγγέλματα
σε νοικοκυριά (σε ευρώ)

	Ταξινόμηση νοικοκυριών με κριτήριο το εισόδημα που δηλώνουν από ελεύθερα επαγγέλματα το 2008			Ταξινόμηση νοικοκυριών με κριτήριο το εισόδημα που δηλώνουν από ελεύθερα επαγγέλματα το 2012		
	Μέσο εισόδημα από ελεύθερα επαγγέλματα			Μέσο εισόδημα από ελεύθερα επαγγέλματα		
	2008	2012	%	2008	2012	%
Σύνολο	41.064	6.526	-41,0	40.734	40.555	-1,7
10ο δεκατημόριο	56.558	32.444	-42,7	43.360	52.769	21,7
1%	148.560	72.016	-51,5	96.831	137.306	41,8
0,1%	350.329	154.240	-56,0	239.996	320.093	33,4
Αριθμός Νοικοκυριών: 399.820				302.800 (-24,3% σε σχέση με το 2008)		

Πηγή: Επεξεργασία φορολογικών δεδομένων

Πιστεύουμε ότι στα στοιχεία του Πίνακα 4 αποτυπώνεται ένα από τα κρίσιμα προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας: η σημαντική φοροδιαφυγή. Πιστεύουμε ότι ακόμα και στο ανώτατο 1% και 0,1%, τα απόλυτα ποσά εισοδήματος που δηλώνονται είναι σημαντικά χαμηλότερα σε σχέση με τα εισοδήματα που δηλώνονται για μισθούς/αμοιβές εργασίας. Συνεπώς, πέρα από την πραγματική μείωση που προκάλεσε η κρίση, υπάρχει και ένα ισχυρό στοιχείο απόκρυψης εισοδημάτων. Το ύψος της φοροδιαφυγής αυτής είναι άγνωστο. Όμως χωρίς τεκμηρίωση είναι αυθαίρετο και δεν βοηθάει για ειδικότερες εκτιμήσεις. Αν βέβαια υποθέσει κανείς ότι το ύψος της φοροδιαφυγής, ως ποσοστό του συνολικού πραγματικού εισοδήματος, παραμένει περίπου σταθερό στη διάρκεια της περιόδου, τότε παρ'

όλα αυτά υπάρχει μια σοβαρή μείωση. Η μείωση αυτή ποικίλλει όμως κατά κατηγορία δραστηριότητας, δεδομένου ότι άλλα επαγγέλματα υπέστησαν συντριπτική μείωση και άλλα μικρότερη. Υπενθυμίζεται ότι τα εισοδήματα στους παραπάνω πίνακες είναι πρό φόρων. Αποτελούν το αποτέλεσμα της 'λειτουργικής κατανομής του εισοδήματος', όπως αυτό προκύπτει από τις λειτουργίες της αγοράς και της θέσης κάθε ατόμου στην παραγωγική διαδικασία. Το διαθέσιμο εισόδημα, δηλαδή η προσωπική κατανομή εισοδήματος που προκύπτει μετά τις παρεμβάσεις του κράτους, αναμένεται να είναι διαφορετικό.

γ) Εισοδήματα από κεφάλαιο

Ως εισοδήματα από κεφάλαιο θεωρούνται τα εισοδήματα από εμπορικές δραστηριότητες, ενοίκια, μερίσματα και τόκους. Τα αγροτικά εισοδήματα θεωρούνται επίσης ότι είναι εισοδήματα από κεφάλαιο.⁵ Τα εισοδήματα από κεφαλαιακές πηγές, αθροιστικά σημειώνουν μείωση 37,7% μεταξύ 2008 και 2012 (από 20,3% για τα ενοίκια μέχρι και 53,6% για μερίσματα και τόκους). Δεδομένου ότι τα εισοδήματα από εργασία μειώθηκαν αντίστοιχα κατά 27,4%, το αποτέλεσμα ήταν μια βελτίωση στα εισοδηματικά μερίδια μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου (από 128% στο 149%).

Τα μεγέθη αφορούν αθροιστικά τα εισοδήματα αυτά σε όλη τη χώρα. Δεν δείχνουν την εξέλιξη σε επίπεδο νοικοκυριών. Έτσι για τα εισοδήματα από κεφάλαιο εξετάσαμε την εξέλιξη των εισοδημάτων μέχρι το 2012 με την ίδια μεθοδολογία όπως και για τα εισοδήματα από μισθωτές υπηρεσίες και συντάξεις (στη συνέχεια). Πιο συγκεκριμένα:

Εισοδήματα από την άσκηση εμπορικών δραστηριοτήτων

Στην κατηγορία αυτή σημειώνεται μια από τις μεγαλύτερες μειώσεις μέσου εισοδήματος μεταξύ 2008 και 2012. Είναι εμφανής

5. Οι αμοιβές εργαζόμενων μισθωτών στον αγροτικό τομέα περιλαμβάνονται στην κατηγορία των μισθών.

μια άμεση συνάρτηση του ύψους του μέσου εισοδήματος και του ύψους της μείωσης. Όσο μεγαλύτερο εισόδημα, τόσο μεγαλύτερη η μείωση, που φτάνει το 73% με 81% στα ανώτατα 1% και 0,1%. Το μέσο συνολικό εισόδημα (5.529 ευρώ) εμφανίζεται να είναι το 41,4% του μέσου εισοδήματος από μισθούς, το 40% του μέσου εισοδήματος από συντάξεις και το 85% του μέσου εισοδήματος από ελεύθερα επαγγέλματα.⁶ Η βασική υπόθεση που ανακύπτει είναι ότι, όπως είδαμε και πριν, στην ανάλυση για τους ελεύθερους επαγγελματίες, πρόκειται για μια εξαιρετικά σημαντική απόκρυψη εισοδήματος, ανεξάρτητα από το ότι και στην περίπτωση αυτή η κρίση φαίνεται να οδήγησε σε πολύ σοβαρές μειώσεις εισοδήματος και κλείσιμο δραστηριοτήτων.⁷ Και στις δύο περιπτώσεις η μείωση φαίνεται να είναι πολύ σημαντική και τεκμηριώνεται και από το κλείσιμο πολλών δραστηριοτήτων.

Ο Πίνακας 5, με όλα τα προβλήματα που αναφέρθηκαν νωρίτερα, έχει και μια πρόσθετη ανάγνωση. Στο δεξιό τμήμα του αποτυπώνονται τα νοικοκυριά που διατήρησαν την επιχειρηματική τους δραστηριότητα στην περίοδο της κρίσης. Ο αριθμός τους έχει μεν μειωθεί κατά 30% (από 693,9 χιλιάδες σε 484,5 χιλιάδες), όμως τα νοικοκυριά που εισπράττουν τα υψηλότερα εισοδήματα από αυτή την πηγή, το 2012, βρίσκονται σε πολύ καλύτερη κατάσταση. Μάλιστα στο 10ο δεκατημόριο τα νοικοκυριά δηλώνουν το 2012 εισοδήματα αυξημένα κατά 29,8%. Τα πιο πλούσια από αυτά (1% και 0,1%) εισπράττουν αυξημένα εισοδήματα κατά 66,1% και 92,3% αντίστοιχα.

6. Το 2008 εμφανιζόταν να είναι το 70% του μέσου εισοδήματος από μισθούς, το 91% από συντάξεις και το 121% από ελεύθερο επάγγελμα.

7. Ο αριθμός των νοικοκυριών που είχαν το 2008 εισόδημα από επιχειρηματικές δραστηριότητες μειώθηκε μέχρι το 2012 από 693,9 χιλιάδες σε 484,5 χιλιάδες. Η μείωση αυτή αφορά είτε κλείσιμο δραστηριοτήτων είτε συνταξιοδότηση είτε αλλαγή δραστηριότητας (π.χ. μετάβαση σε εξαρτημένη εργασία).

Πίνακας 5.
Εξέλιξη εισοδημάτων από επιχειρήσεις
που δηλώνουν τα νοικοκυριά (σε ευρώ)

	Ταξινόμηση νοικοκυριών με βάση τα εισοδήματα που δηλώνουν από επι- χειρήσεις το 2008			Ταξινόμηση νοικοκυριών με βάση τα εισοδήματα που δηλώνουν από επι- χειρήσεις το 2012		
	Μέσο εισόδημα από επιχειρήσεις			Μέσο εισόδημα από επιχειρήσεις		
	2008	2012	%	2008	2012	%
Σύνολο	13.411	5.529	-58,8	12.181	10.119	-16,9
10ο δεκατημόριο	53.243	19.465	-63,4	32.823	42.590	29,8
1%	142.672	38.480	-73,0	65.016	108.008	66,1
0,1%	330.830	62.004	-81,3	118.497	227.845	92,3
Αριθμός Νοικοκυριών: 693.940				484.500 (-30% σε σχέση με το 2008)		

Πηγή: Επεξεργασία φορολογικών δεδομένων

Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι πολλά νοικοκυριά που κράτησαν τις επιχειρηματικές δραστηριότητές τους ζωντανές (ή δημιούργησαν νέες επιχειρήσεις μετά το 2008) είδαν τα εισοδήματά τους να αυξάνονται. Πάντως και σε αυτή την εισοδηματική πηγή υπήρξαν σημαντικές ανακατατάξεις τουλάχιστον στην κορυφή της εισοδηματικής σκάλας. Το 2008 υπήρξαν 694 νοικοκυριά (το 0,1%) που εισέπραξαν κατά μέσο όρο 330,8 χιλιάδες ευρώ από επιχειρηματική δραστηριότητα. Το 2012 υπάρχουν 485 νοικοκυριά (και πάλι το 0,1%) που εισπράττουν κατά μέσο όρο 227,8 χιλιάδες ευρώ από επιχειρηματική δραστηριότητα. Από τα νοικοκυριά του 0,1% του 2008 μόνο ένα μέρος ταυτίζεται με τα νοικοκυριά του 2012.

Εισοδήματα από ενοίκια

Τα εισοδήματα από ενοίκια⁸ το 2012 είναι μειωμένα κατά 28,7% έναντι του 2008 (Πίνακας 6). Και στην περίπτωση αυτή τη σημαντικότερη μείωση σημειώνουν τα εισοδήματα στο 10ο δεκατημόριο και στα ανώτατα 1% και 0,1% (-34% με -42,5%).

Πίνακας 6.
Εξέλιξη εισοδημάτων από ενοίκια που δηλώνουν
τα νοικοκυριά (σε ευρώ)

	Ταξινόμηση νοικοκυριών με βάση τα ενοίκια που δηλώνουν το 2008			Ταξινόμηση νοικοκυριών με βάση τα ενοίκια που δηλώνουν το 2012		
	Μέσο εισόδημα από ενοίκια			Μέσο εισόδημα από ενοίκια		
	2008	2012	%	2008	2012	%
Σύνολο	6.541	4.665	-28,7	6.051	5.415	-10,5
10ο δεκατημόριο	31.231	20.606	-34,0	26.826	24.700	-7,9
1%	95.473	57.267	-40,0	78.946	70.772	-10,4
0,1%	236.208	135.792	-42,5	204.427	172.052	-15,8
Αριθμός Νοικοκυριών: 1.354.700				1.305.000 (-3,7% σε σχέση με το 2008)		

Πηγή: Επεξεργασία φορολογικών δεδομένων

8. Μέχρι και το 2012 τα εισοδήματα από ενοίκια προστίθεντο στα υπόλοιπα εισοδήματα του νοικοκυριού και φορολογούνταν με βάση τις εκάστοτε κλίμακες, όπου ίσχυαν και αντίστοιχα αφορολόγητα όρια. Από το 2013 και μετά φορολογούνται αυτοτελώς σε δύο κλίμακες από το πρώτο ευρώ. Η 1η κλίμακα περιλάμβανε τα εισοδήματα από ακίνητα μέχρι τα 12.000 ευρώ, όπου ο συντελεστής ορίζεται σε 10%, ενώ η 2η κλίμακα αναφέρεται σε εισοδήματα πάνω από 12.000 ευρώ με συντελεστή 33% (άρθ. 39 και 40, ν. 4172/2013). Στα επόμενα χρόνια ο χαμηλός συντελεστής 10% αυξήθηκε σε 11% και στη συνέχεια σε 15%. Η 2η κλίμακα διαχωρίστηκε σε 2 επιμέρους κλίμακες με συντελεστές 35% για εισοδήματα από 12.001 ευρώ μέχρι 35.000 ευρώ και 45% για εισοδήματα από ακίνητα πάνω από 35.000 ευρώ.

Εισοδήματα από μερίσματα και τόκους

Ο όγκος των εισοδημάτων από μερίσματα και τόκους μεταξύ 2008 και 2012 έχει μειωθεί κατά 53,6%. Η κατηγορία αυτή εισοδήματος σημείωσε συγκριτικά την μεγαλύτερη μείωση για τα νοικοκυριά που το 2008 εισέπρατταν εισοδήματα από μερίσματα και τόκους (-68,5%), με τα υψηλά δεκατημόρια να υφίστανται πολύ μεγάλες μειώσεις από 70% μέχρι 82%. Το αποτέλεσμα αυτό είναι απόρροια αφ' ενός της κατάρρευσης της κερδοφορίας των επιχειρήσεων μέσα στην κρίση και οπωσδήποτε μέχρι το 2012, αλλά και των σημαντικών αλλαγών που σημειώθηκαν στις καταθέσεις. Στον τομέα αυτό όχι μόνο σημειώνεται κατάρρευση των επιτοκίων καταθέσεων, αλλά έχουμε και φυγή καταθέσεων από το τραπεζικό σύστημα, η οποία είτε κατευθύνεται στο εξωτερικό είτε παραμένει εντός συνόρων και πάντως συνεπάγεται σημαντική απώλεια απόδοσης.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Πίνακα 7 το 2008 το 70% περίπου των εισοδημάτων από μερίσματα και τόκους συγκεντρώνονται στο 10ο υψηλότερο δεκατημόριο. Αυτά τα νοικοκυριά δηλώνουν εισοδήματα από μερίσματα και τόκους κατά μέσο όρο 75.562 ευρώ. Πηγαίνοντας στα υψηλότερα εισοδηματικά σκαλιά παρατηρούμε ότι το 1% των νοικοκυριών με τα υψηλότερα εισοδήματα από τόκους και μερίσματα (15.200 νοικοκυριά στη χώρα), εισέπρατταν κατά μέσο όρο το 2008 426.192 ευρώ που αντιστοιχούσαν στο 40% των συνολικών τόκων και μερισμάτων. Τέλος, στο 0,1% των νοικοκυριών με ακόμα υψηλότερα εισοδήματα από τόκους και μερίσματα (πλουσιότερο χιλιοστημόριο) όπου κατατάσσονται 1.520 νοικοκυριά τα εισοδήματα που δηλώνονται από την παραπάνω πηγή κατά μέσο όρο είναι 2.394.395 ευρώ. Αυτά τα νοικοκυριά λάμβαναν το 2008 το 22% των συνολικών μερισμάτων και τόκων σε επίπεδο χώρας (3,6 δις ευρώ συνολικά). Το 2012 τόσο ο αριθμός των νοικοκυριών όσο και το ύψος των μερισμάτων και των τόκων έχουν μειωθεί στην κορυφή της εισοδηματικής σκάλας. Στο 10ο δεκατημόριο το 2012 κατά μέσο όρο τα νοικοκυριά εισπράττουν 32.894 ευρώ που αντιστοιχούν στο 63,6% των συνολικών μερισμάτων και τόκων, ενώ στο πλουσιότερο 0,1% των νοικοκυριών οι εισπράξεις περιορίζονται

κατά μέσο όρο στις 162.177 ευρώ που αντιστοιχούν στο 31,3% των συνολικών τόκων και μερισμάτων. Τόσο στο πλουσιότερο εκατοστημόριο όσο και στο χιλιοστημόριο τα εισοδήματα από τόκους και μερίσματα έχουν κατά μέσο όρο συρρικνωθεί στο 1/3 των εισοδημάτων του 2008. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα νοικοκυριά που εισπράττουν το 2012 τα υψηλότερα εισοδήματα από τόκους και μερίσματα (το 0,1%) έχουν μικρότερες απώλειες στο χαρτοφυλάκιο τους (-21,6%) έναντι των νοικοκυριών με μικρότερης αξίας χαρτοφυλάκια.

Πίνακας 7.

Εξέλιξη εισοδημάτων από μερίσματα και τόκους των νοικοκυριών (σε ευρώ)

	Ταξινόμηση νοικοκυριών με βάση τα μερίσματα και τους τόκους που δηλώνουν το 2008			Ταξινόμηση νοικοκυριών με βάση τα μερίσματα και τους τόκους που δηλώνουν το 2012		
	Μέσο εισόδημα από μερίσματα και τόκους			Μέσο εισόδημα από μερίσματα και τόκους		
	2008	2012	%	2008	2012	%
Σύνολο	10.685	3.363	-68,5	7.713	5.169	-33,0
10ο δεκατημόριο	75.562	18.296	-75,8	46.706	32.894	-29,6
1%	426.192	92.546	-78,3	232.245	162.177	-30,2
0,1%	2.394.395	428.358	-82,1	952.120	746.892	-21,6
Αριθμός Νοικοκυριών: 1.520.840				1.459.080 (-4,1% σε σχέση με το 2008)		

Πηγή: Επεξεργασία φορολογικών δεδομένων

Πάντως η κατηγορία αυτή εισοδήματος πιθανόν να έχει στατιστικές αδυναμίες, δεδομένου ότι η δήλωση τόκων και μερισμάτων ήταν μέχρι την κρίση προαιρετική, και είναι αμφίβολο

σε ποιον βαθμό τα στοιχεία προγενέστερων ετών αντανακλούν την πραγματική εικόνα. Ωστόσο οι παράγοντες που αναφέρθηκαν δεν παύουν να είναι υπαρκτοί και να έχουν επηρεάσει έντονα αρνητικά το εισόδημα αυτό, ανεξάρτητα αν τα στοιχεία που διατίθενται έχουν πιθανότατα αποκλίσεις από τα πραγματικά.

Αγροτικά εισοδήματα

Η εξέλιξη των αγροτικών εισοδημάτων έχει την ιδιομορφία ότι είναι η μόνη κατηγορία που σημειώνει αύξηση μεταξύ 2008 και 2012. Αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι στα αγροτικά εισοδήματα έχουν συμπεριληφθεί και οι αγροτικές επιδοτήσεις, που εμφανίζονται στις φορολογικές δηλώσεις, οι οποίες πάντως παραμένουν αφορολόγητες στο ελληνικό φορολογικό σύστημα. Διαχρονικά ο αριθμός των δικαιούχων αγροτικών επιδοτήσεων εμφανίζει αύξηση, κυρίως για να δικαιολογηθεί το 'πόθεν έσχες' των δαπανών τους, με αποτέλεσμα η αύξηση των αγροτικών εισοδημάτων να έχει βασικά στατιστικό χαρακτήρα. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα νοικοκυριά που εμφανίζονται στον Πίνακα 8 να εισπράττουν αγροτικά εισοδήματα το 2008 ή το 2012 δεν ταυτίζονται με τα αγροτικά νοικοκυριά ή γενικά με τα νοικοκυριά που κατά κύριο επάγγελμα θεωρούνται αγροτικά νοικοκυριά. Γενικότερα πάντως στα αγροτικά εισοδήματα σημειώνεται μια αύξηση. Ωστόσο πρέπει να σημειωθεί ότι και στην περίπτωση αυτή έχουμε μια κατηγορία εισοδημάτων που είτε φοροδιαφεύγουν σε μεγάλη έκταση είτε απολαμβάνουν προνομιακή μεταχείριση και πάντως τα δηλούμενα εισοδήματα φαίνεται να είναι πολύ μακριά από τα πραγματικά. Σε σύγκριση με τις άλλες κατηγορίες εισοδήματος, τα αγροτικά εμφανίζονται να είναι τα χαμηλότερα όλων, με εξαίρεση τα εισοδήματα από ενοίκια, και περίπου ίσα με τα εισοδήματα από μερίσματα/τόκους.

Πίνακας 8.
Εξέλιξη αγροτικών εισοδημάτων και επιδοτήσεων
των νοικοκυριών (σε ευρώ)

	Ταξινόμηση νοικοκυριών με βάση τα αγροτικά εισοδήματα και τις επιδοτήσεις που δηλώνουν το 2008			Ταξινόμηση νοικοκυριών με βάση τα αγροτικά εισοδήματα και τις επιδοτήσεις που δηλώνουν το 2012		
	Μέσο αγροτικό εισόδημα και επιδοτήσεις			Μέσο αγροτικό εισόδημα και επιδοτήσεις		
	2008	2012	%	2008	2012	%
Σύνολο	2.819	3.412	21,0	2.826	3.837	35,8
10ο δεκατημόριο	17.315	17.559	1,4	14.565	22.874	57,0
1%	46.917	44.484	-5,2	34.191	62.974	84,2
0,1%	101.248	94.752	-6,4	75.545	138.551	83,4
Αριθμός Νοικοκυριών: 1.078.880				1.000.420 (-7,3% σε σχέση με το 2008)		

Πηγή: Επεξεργασία φορολογικών δεδομένων

δ) Οι συντάξεις

Οι συντάξεις είναι εισόδημα από μεταβιβάσεις και γι' αυτό δεν κατατάσσονται ούτε στα εισοδήματα από εργασία ούτε στα εισοδήματα από κεφάλαιο. Οι συντάξεις ως αθροιστικό σύνολο σε όλη την οικονομία με βάση τα φορολογικά δεδομένα σημείωσαν μια αύξηση 12,8% σε σχέση με το 2008. Αυτό οφείλεται σε περισσότερους παράγοντες: στο ότι ο αριθμός των δικαιούχων αυξήθηκε εκρηκτικά μεταξύ 2008 και 2012 (πάνω από 400 χιλ. άτομα), στο ότι οι περικοπές στις συντάξεις μεσοσταθμικά για το σύνολο ήταν χαμηλότερες από τις μειώσεις που υπέστησαν οι περισσότερες άλλες εισοδηματικές πηγές και οπωσδήποτε οι αμοιβές της εργασίας και τα εισοδήματα από κεφαλαιακές πηγές, τρίτον επειδή οι συντάξεις και οι μισθοί συνέχισαν να αυξάνουν

μέχρι και το 2010, προτού αρχίσουν οι περικοπές και τέλος διότι το άθροισμα των πολλαπλών κύριων και επικουρικών συντάξεων που λαμβάνονταν αύξανε το συνολικό εισόδημα από συντάξεις, ανεξάρτητα αν η μεμονωμένη σύνταξη μειωνόταν σε σχέση με το παρελθόν.

Η μέση μείωση του εισοδήματος από σύνταξη σε 1.755.940 νοικοκυριά⁹ μεταξύ 2008 και 2012 ήταν 5,8%. Εντύπωση προκαλεί η μικρή αυτή μείωση, πολύ περισσότερο αν συγκριθεί με τις μειώσεις 28,7% με 68,5% στις άλλες πηγές εισοδήματος (πλην των αγροτικών). Διαβάζοντας τον Πίνακα 9 τα νοικοκυριά που λαμβάνουν συντάξεις το 2008, χωρίς να προσθέσουμε αυτά που πήραν συντάξεις στη συνέχεια, υφίστανται μια μέση μείωση

Πίνακας 9.
Εισοδήματα από συντάξεις (κύριες και επικουρικές)
των νοικοκυριών (σε ευρώ)

	Ταξινόμηση νοικοκυριών με βάση τις συντάξεις που δηλώνουν το 2008			Ταξινόμηση νοικοκυριών με βάση τις συντάξεις που δηλώνουν το 2012		
	Μέσο εισόδημα από συντάξεις			Μέσο εισόδημα από συντάξεις		
	2008	2012	%	2008	2012	%
Σύνολο	14.675	13.817	-5,8	12.363	14.103	14,1
10ο δεκατημόριο	40.594	32.177	-20,7	30.988	35.345	14,1
1%	63.907	46.781	-26,8	42.597	53.990	26,7
0,1%	89.868	59.941	-33,3	52.901	74.070	40,0
Αριθμός Νοικοκυριών: 1.755.940				2.061.720 (+17,4% σε σχέση με το 2008)		

Πηγή: Επεξεργασία φορολογικών δεδομένων

9. Στο νοικοκυριό μπορεί να υπάρχουν περισσότεροι από ένας συνταξιούχοι.

του εισοδήματός τους από συντάξεις κατά 5,8%. Στα νοικοκυριά που λαμβάνουν τις υψηλότερες συντάξεις στη χώρα το 2008 (δηλαδή τα νοικοκυριά του 0,1%) η μέση σύνταξη περιορίζεται από 89,9 χιλιάδες σε 59,9 χιλιάδες. Τέσσερα χρόνια μετά, το 2012, ο αριθμός των νοικοκυριών που εισπράττουν συντάξεις έχει αυξηθεί και έχει φθάσει τα 2.061.720 νοικοκυριά. Σε αυτά τα νοικοκυριά κατά μέσο όρο τα εισοδήματα από συντάξεις εμφανίζονται αυξημένα σε σχέση με το 2008 κατά 14,1%.

Η εξήγηση που μπορεί να δοθεί έχει περισσότερες διαστάσεις:

- Στα νοικοκυριά που είχαν συνταξιούχους το 2008 προστίθεται πιθανότατα και δεύτερο μέλος ως συνταξιούχος, με αποτέλεσμα το εισόδημα του νοικοκυριού από συντάξεις να αυξάνει, ανεξάρτητα αν το ύψος κάθε σύνταξης είναι μειωμένο.
- Όταν οι αγρότες (ή άλλοι ελεύθεροι επαγγελματίες) αρχίζουν να λαμβάνουν τη σύνταξη του ΟΓΑ (ή άλλων ταμείων), αρχίζουν και δηλώνουν το εισόδημα αυτό, ενώ προηγουμένως το εισόδημα που δήλωναν ήταν μηδενικό ή μηδαμινό.
- Πολλοί συνταξιούχοι μετά την έγκριση της κύριας σύνταξής τους δικαιούνται επικουρική ή δεύτερη κύρια ή και επικουρική σύνταξη.¹⁰ Στις περιπτώσεις αυτές μπορεί οι συγκεκριμένες συντάξεις να έχουν περικοπεί, όμως το συνολικό εισόδημα από σύνταξη ενισχύεται, όταν έρχεται η επικουρική ή μια δεύτερη κύρια, με αποτέλεσμα η μείωση του εισοδήματος από συντάξεις να εμφανίζεται μικρότερη από αυτή που αφορά κάθε σύνταξη μεμονωμένα.

Ανεξάρτητα από αυτά πάντως η εξέλιξη του εισοδήματος από συντάξεις σε σύγκριση με το ΑΕΠ και τα άλλα εισοδήματα υποδηλώνει σημαντικές αλλαγές στην εισοδηματική ισορροπία. Οι συντάξεις αντιπροσωπεύουν το 10,7% του ΑΕΠ το 2008 και 15% το 2012, για να μειωθούν στο 13,8% το 2014 (σύμφωνα

10. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία που δημοσιεύτηκαν στον Τύπο, 955 χιλιάδες άτομα έχουν δύο συντάξεις, 336,8 χιλιάδες τρεις συντάξεις και 60,6 χιλιάδες τέσσερις (κύριες και επικουρικές). Καθημερινή, 07/02/2016.

με τα παραπάνω στοιχεία).¹¹ Στην ουσία σημειώνεται μια πολύ σημαντική ανακατανομή εισοδήματος από εργασία και κεφάλαιο προς τις συντάξεις, οι οποίες στη διάρκεια της κρίσης αύξησαν το μερίδιό τους στο συνολικό εισόδημα (ΑΕΠ) κατά 28% το 2012 και 31,2% το 2014 (σε σύγκριση με το 2008, με βάση τις συνολικές δαπάνες για συντάξεις) σε βάρος όλων των άλλων βασικών πηγών εισοδήματος. Δεδομένου ότι σε αντίθεση με κάθε άλλη πηγή εισοδήματος οι συντάξεις δεν προκύπτουν από εργασία, επιχειρηματική δραστηριότητα ή προηγούμενη επένδυση σε κεφαλαιακά στοιχεία, αλλά είναι αποτέλεσμα αφαίρεσης εισοδήματος από το εισόδημα από εργασία και κεφάλαιο, η παραπάνω διαπίστωση υποδηλώνει ότι τα εισοδήματα από εργασία και κεφάλαιο, πέρα από τη μείωση που υπέστησαν λόγω κρίσης, μειώθηκαν επιπρόσθετα μέσω της αυξημένης φορολογίας, για να καλύψουν το αυξημένο βάρος των συντάξεων και των ελλειμμάτων του ασφαλιστικού συστήματος.

Οι ανακατατάξεις μέσα στις υψηλές εισοδηματικές τάξεις

Στη συνέχεια επιδιώξή μας είναι μια συνολικότερη θεώρηση των ανακατατάξεων που συντελέστηκαν στις υψηλές εισοδηματικές τάξεις. Η δυσκολία έγκειται στο ότι δεν υπάρχει σαφής διαχωριστική γραμμή. Για τον λόγο αυτόν θα ακολουθήσουμε διακρίσεις που γίνονται στη βιβλιογραφία. Έτσι μπορούμε να έχουμε συγκρίσιμα αποτελέσματα με άλλες χώρες και άλλες χρονικές περιόδους. Ο διαχωρισμός που κάνουμε ακολουθεί την επιλογή του Piketty, ο οποίος θεωρεί την υψηλή (ανώτερη, εύπορη, κυρίαρχη) τάξη να σχετίζεται με το πλουσιότερο (10ο) δεκατημόριο. Σύμφωνα με τον Piketty¹² η Ευρώπη (ως σύνολο χωρών) το 2010 χαρακτηρίζεται από μια μεσαία βαθμού ανισότητα, όπου το πλουσιότερο δεκατημόριο (οι ανώτερες τάξεις) λαμβάνουν το

11. Τα συνολικά μεγέθη των συντάξεων (και όχι μόνο αυτά που εμφανίζονται στις φορολογικές δηλώσεις) έφταναν το 12,5% του ΑΕΠ το 2008, το 16% το 2012 και το 16,4% το 2014 (Γιαννίτσης 2016).

12. Piketty (2014), κεφ. 7, Πίνακας 7.3.

35% του συνολικού εισοδήματος (από εργασία και κεφάλαιο), ενώ το 40% των νοικοκυριών που κατατάσσονται στις μεσαίες τάξεις λαμβάνουν το 45% και τέλος τα νοικοκυριά με τα χαμηλότερα εισοδήματα (οι λαϊκές τάξεις) λαμβάνουν το υπόλοιπο 30% του συνολικού εισοδήματος. Τέτοιες ονομασίες και διακρίσεις έχουν ένα βαθμό αυθαιρεσίας και προφανώς είναι ανοικτές σε εναλλακτικές αναγνώσεις.¹³

Πίνακας 10.

Οι κερδισμένοι και οι χαμένοι:
η υψηλή τάξη πριν από την κρίση (2008)

	% κερδισμένοι και χαμένοι	Μέσο εισόδημα 2008	Μεταβολή εισοδήματος: 2012-2008		Εισοδήματα από:			
					μισθούς	συντάξεις	Επιχειρηματική δραστηριότητα – ελεύθερα επαγγέλματα	Κεφάλαιο
		σε ευρώ	σε ευρώ	% μεταβ.	Μερίδια στα συνολικό εισόδημα του 2008			
Το πρώτο 5% (P90-95) - εισοδηματικό κατώφλι: €44.891								
Κερδισμένοι	15,0	51.265	14.420	28,13	54,7	11,5	14,7	19,1
Χαμένοι	85,0	51.415	-16.460	-32,02	48,9	21,9	11,9	17,3
Σύνολο	100,0	51.392	-11.831	-23,02	49,7	20,4	12,3	17,5

13. Θεωρούμε ότι η διάκριση σε 'τάξεις' είναι ένα εγχείρημα που οφείλει να στηρίζεται σε περισσότερα κριτήρια και όχι μόνο στο ύψος του εισοδήματος και πάντως στο εισόδημα σε μια μεγαλύτερη και σταθερή περίοδο. Στοιχεία μιας χρονιάς ή λίγων ετών είναι αμφισβητήσιμα, για να επιτρέψουν την υπαγωγή σε μια συγκεκριμένη 'τάξη'.

Το επόμενο 4% (P95-99) - εισοδηματικό κατώφλι: €60.060								
Κερδισμένοι	15,4	78.118	23.825	30,50	52,5	5,4	19,1	23,1
Χαμένοι	84,6	78.214	-32.017	-40,94	40,7	13,9	17,5	27,9
Σύνολο	100,0	78.199	-23.428	-29,96	42,5	12,6	17,8	27,2
Το επόμενο 0,9% (P99,0-99,9) - εισοδηματικό κατώφλι: €116.238								
Κερδισμένοι	11,9	160.877	56.746	35,27	41,7	2,2	22,2	33,9
Χαμένοι	88,1	168.619	-96.175	-57,04	23,5	4,6	23,2	48,8
Σύνολο	100,0	167.694	-77.905	-46,46	25,6	4,4	23,0	47,1
Το πλουσιότερο 0,1% (P99,9-100) - εισοδηματικό κατώφλι: €351.437								
Κερδισμένοι	8,0	728.097	636.020	87,35	25,4	0,8	8,3	65,4
Χαμένοι	92,0	1.134.257	-932.639	-82,22	6,7	0,4	5,2	87,7
Σύνολο	100,0	1.101.577	-806.425	-73,21	7,7	0,4	5,3	86,5
Το 10% Σύνολο υψηλής εισοδηματικής τάξης								
Κερδισμένοι	14,8	74.060	24.777	33,5	50,1	6,8	17,4	25,6
Χαμένοι	85,2	84.636	-39.931	-47,2	35,1	12,7	15,1	37,2
Σύνολο	100,0	83.070	-30.352	-36,6	37,0	11,9	15,1	35,7

Πηγή: Επεξεργασία φορολογικών δεδομένων

Η ανώτερη τάξη, που αποτελεί το 1/10 του πληθυσμού της χώρας, έχει το 2008 εισοδηματικό κατώφλι τα 44.891 ευρώ. Η υψηλή εισοδηματική ομάδα έχει μέσο εισόδημα 3 φορές περισσότερο από τη μεσαία και 9 φορές περισσότερο από την χαμηλή.

Ο Πίνακας 10 περιγράφει αυτή την εικόνα πριν από την έναρξη της κρίσης. Διαπιστώνεται ότι στην ανώτερη τάξη το 14,8% των νοικοκυριών αύξησε τα εισοδήματά του κατά 33,5%, ενώ στο 85,2% των νοικοκυριών της ομάδας αυτής τα εισοδήματα μειώθηκαν κατά μέσο όρο κατά 47,2%. Το συμπέρασμα είναι ότι υπάρχουν χαμένοι και κερδισμένοι σε όλες τις ομάδες.

Ο μέσος όρος αμβλύνει και αποκρύπτει τόσο τις μεγάλες μειώσεις ή μεγάλες αυξήσεις, όσο και τους κερδισμένους και τους χαμένους που καταγράφονται στη διάρκεια της κρίσης.

Καθώς οι χαμένοι και οι κερδισμένοι είχαν διαφορετική σύνθεση των εισοδημάτων τους, διερευνήθηκε η ειδική επίδραση κάθε εισοδηματικής πηγής στο αποτέλεσμα αυτό. Τα στοιχεία δείχνουν ότι για τα υψηλά εισοδήματα δεν υπάρχει κάτι ξεκάθαρο. Στην ανώτερη τάξη οι κερδισμένοι εν μέρει στηρίζονται στα εισοδήματα από μισθούς και λιγότερο στα εισοδήματα από συντάξεις. Όμως στην υψηλή ομάδα τα εισοδήματα από κεφάλαιο δεν έχουν συμπληρωματικό ρόλο. Οι χαμένοι της ανώτερης τάξης είχαν εισοδήματα που προέρχονταν κυρίως από κεφάλαιο, αλλά και εργασία.

Στο εσωτερικό του ανώτερου (10ου) δεκατημορίου η πλουσιότερη ομάδα 1% και 0,1% είναι μια τελείως ανομοιογενής ομάδα. Γι' αυτόν τον λόγο διακρίνουμε τα νοικοκυριά του υψηλότερου δεκατημορίου σε τέσσερις υπο-ομάδες. Η πρώτη περιλαμβάνει το χαμηλότερο 5% (P90-95), η δεύτερη το επόμενο 4% (P95-99), η τρίτη ομάδα το επόμενο 0,9% (P99-99,9) και τέλος η τέταρτη ομάδα περιλαμβάνει το πλουσιότερο χιλιοστημόριο 0,1% (P99,9-100). Το εισοδηματικό κατώφλι του ανώτατου 0,1% είναι το 2008 351.437 ευρώ, δηλαδή 7,8 φορές υψηλότερο από το εισόδημα του χαμηλότερου 5%, που και τα δύο ανήκουν στο ανώτατο (10^ο) δεκατημόριο. Το μέγεθος αυτό είναι 15,9 φορές υψηλότερο από το μέσο εισόδημα όλων των νοικοκυριών της χώρας και 39 φορές υψηλότερο από το μέσο εισόδημα των νοικοκυριών που περιλαμβάνονται στο χαμηλότερο 60% του συνολικού εισοδήματος.

Καθώς ανεβαίνουμε τα τέσσερα αυτά εισοδηματικά κατώφλια του πλουσιότερου δεκατημορίου, τα εισοδήματα από μισθούς και συντάξεις περιορίζονται, ενώ αντίθετα αυξάνονται τα εισοδήματα από κεφάλαιο. Η ομάδα του πλουσιότερου χιλιοστημορίου (0,1%) δεν έχει καμία ομοιότητα με τις υπόλοιπες τρεις ομάδες του πλουσιότερου δεκατημορίου. Στην ομάδα του πλουσιότερου χιλιοστημορίου βρίσκονται κυρίως όσοι αντλούν εισοδήματα από προσόδους και ορισμένα στελέχη επιχειρήσεων,

που λαμβάνουν εξαιρετικά υψηλές αμοιβές. Στις υπόλοιπες ομάδες εντοπίζονται επίσης στελέχη επιχειρήσεων με αρκετά μεγάλες αμοιβές ή συνδυασμοί υψηλόμισθων και συνταξιούχων, που λαμβάνουν ταυτόχρονα και εισοδήματα από κεφάλαιο. Τέλος στην ομάδα του 0,9%, αλλά και στις άλλες ομάδες εντοπίζονται και τα νοικοκυριά που αντλούν υψηλά εισοδήματα τόσο από επιχειρηματική δραστηριότητα όσο και από ελεύθερα επαγγέλματα (γιατροί, δικηγόροι κ.ά). Φαίνεται να υπάρχει υψηλή συσχέτιση ανάμεσα στα εισοδήματα από μισθούς και στο εισοδηματικό αποτέλεσμα που προέκυψε κατά τη διάρκεια της κρίσης. Αυτοί που βγαίνουν κερδισμένοι έχουν υψηλή συμμετοχή σε εισοδήματα από μισθούς και αυτό ισχύει για κάθε ομάδα. Ακόμα και στο πλουσιότερο χιλιοστημόριο οι κερδισμένοι διακρίνονται από τους χαμένους από το γεγονός ότι οι μισθοί τους συμμετέχουν κατά 25,4% στα συνολικά τους εισοδήματα, ενώ αντίθετα στους χαμένους η συμμετοχή των μισθών φθάνει μόλις το 6,7% των εισοδημάτων τους. Οι αυξημένοι μισθοί εξουδετερώνουν τις μειώσεις των εισοδημάτων από κεφάλαιο. Στα υψηλά εισοδήματα όχι μόνο δεν μειώθηκαν οι μισθοί, όπως έγινε στην συντριπτική πλειοψηφία των μισθωτών, αλλά επιπλέον αυξήθηκαν.

Ο Πίνακας 10 αποτυπώνει την εισοδηματική εικόνα των τάξεων πριν από την κρίση. Το 2012 η εικόνα των τάξεων είναι τελείως διαφορετική απ' ό,τι το 2008. Νοικοκυριά που αύξησαν τα εισοδήματά τους πέρασαν πιθανότατα τα εισοδηματικά κατώφλια και εντάχθηκαν σε ανώτερες εισοδηματικές τάξεις. Από την άλλη πλευρά προς την αντίθετη κατεύθυνση μετακινήθηκαν νοικοκυριά που είδαν τα εισοδήματά τους να περιορίζονται σημαντικά. Επίσης και στο εσωτερικό των εισοδηματικών ομάδων σημειώθηκαν σημαντικές ανακατατάξεις.

Αυτό που διαπιστώνεται είναι ότι το 2012 οι 'παλαιές' εισοδηματικές τάξεις έχουν μετασχηματιστεί σε 'νέες'. Η νέα σύνθεση των εισοδημάτων διαφέρει μέσα στις 'τάξεις' σε σχέση με το 2008. Επίσης τα κατώφλια έχουν μειωθεί. Ο Πίνακας 11 αποτυπώνει την νέα κατάσταση. Όπως ο Πίνακας 10 αποτύπωνε την εικόνα του 2008 καθώς και τις εισοδηματικές

Πίνακας 11.

Οι κερδισμένοι και οι χαμένοι:
η υψηλή τάξη μετά την κρίση (2012)

	% κερδισμένοι και χαμένοι	Μέσο εισόδημα 2008	Μεταβολή εισοδήματος: 2012-2008		Εισοδήματα από:			
					μισθούς	συντάξεις	Επιχειρηματική δρα- στηριότητα – ελεύθε- ρα επαγγέλματα	Κεφάλαιο
		σε ευρώ	σε ευρώ	% μεταβ.	Μερίδια στα συνολικό εισόδημα του 2008			
Το πρώτο 5% (P90-95) - εισοδηματικό κατώφλι: €36.502								
Κερδισμένοι	33,3	41.641	11.862	39,8	46,9	15,5	15,4	22,2
Χαμένοι	66,7	41.582	-17.094	-29,1	41,4	37,2	7,2	14,2
Σύνολο	100,0	41.601	-7.459	-15,2	43,2	30,0	9,9	16,9
Το επόμενο 4% (P95-99) - εισοδηματικό κατώφλι: €48.048								
Κερδισμένοι	45,1	62.431	18.693	42,7	45,2	10,2	19,5	25,1
Χαμένοι	54,9	59.800	-30.151	-33,5	40,6	26,1	11,8	21,6
Σύνολο	100,0	60.987	-8.119	-11,7	42,7	18,8	15,3	23,2
Το επόμενο 0,9% (P99,0-99,9) - εισοδηματικό κατώφλι: €88.504								
Κερδισμένοι	60,1	122.467	42.348	52,9	40,2	3,9	24,7	31,2
Χαμένοι	39,9	119.483	-110.523	-48,1	35,1	7,7	17,9	39,3
Σύνολο	100,0	121.276	-18.683	-13,3	38,2	5,4	22,0	34,4
Το πλουσιότερο 0,1% (P99,9-100) - εισοδηματικό κατώφλι: €225.666								
Κερδισμένοι	62,8	487.607	265.797	119,8	20,3	0,9	12,5	66,3
Χαμένοι	37,2	417.835	-808.487	-65,9	14,6	1,6	9,3	74,5
Σύνολο	100,0	461.677	-133.458	-22,4	18,4	1,1	11,4	69,1

Το 10% Σύνολο υψηλής εισοδηματικής τάξης								
Κερδισμένοι	35,6	20.702	6.363	44,4	41,2	22,6	13,6	22,6
Χαμένοι	64,4	16.498	-10.691	-39,3	37,3	37,8	8,8	16,1
Σύνολο	100,0	17.578	-4.569	-20,6	38,9	31,6	10,7	18,7

Πηγή: Επεξεργασία φορολογικών δεδομένων

εξελίξεις που χαρακτήρισαν τα νοικοκυριά του 2008 μέχρι το 2012, έτσι και ο Πίνακας 11 αποτυπώνει την εικόνα του 2012 και τις εισοδηματικές μεταβολές που υπέστησαν τα νοικοκυριά του 2012 πηγαίνοντας προς το 2008.

Στην υψηλή τάξη τα εισοδήματα από μισθούς αυξάνονται το 2012. Αυξάνονται επίσης τα εισοδήματα από συντάξεις και περιορίζονται τα εισοδήματα από κεφάλαια. Η υψηλή ομάδα από ομάδα προσοδούχων έχει μετασχηματιστεί σε ομάδα υψηλόμισθων μισθωτών και συνταξιούχων, οι οποίοι ταυτόχρονα δεν παύουν να εισπράττουν και εισοδήματα από κεφάλαιο. Σημειώνονται όμως σημαντικές αλλαγές μέσα στα νοικοκυριά του πλουσιότερου δεκατημορίου.

Σύμφωνα με τον Πίνακα 11 στο P90-95, δηλαδή στο πρώτο 5% του πλουσιότερου δεκατημορίου, τα εισοδήματα από μισθούς περιορίζονται, ενώ αυξάνονται τα εισοδήματα από συντάξεις και κεφάλαιο. Στο επόμενο 4% (P95-99) αυξάνεται κυρίως η συμμετοχή των εισοδημάτων από συντάξεις με αντίστοιχη μείωση των εισοδημάτων από κεφάλαιο. Η αύξηση της συμμετοχής των μισθών που παρατηρήσαμε, όταν εξετάζαμε συνολικά το πλουσιότερο δεκατημόριο, αφορά το ανώτατο 0,9% (P99-99,9) της ομάδας αυτής και κυρίως το πλουσιότερο χιλιοστημόριο (P99,9-100). Τα εισοδήματα από μισθούς αυξάνονται στα νοικοκυριά του 0,9% (από 26% σε 38%), ενώ ταυτόχρονα μειώνονται τα εισοδήματα από κεφάλαια (από 47% σε 34%). Στο πλουσιότερο χιλιοστημόριο η εικόνα είναι η ίδια. Τα εισοδήματα από μισθούς αυξάνονται στην ομάδα του 0,1% (από 8% σε 18%) με ταυτόχρονη μείωση των εισοδημάτων από κεφάλαια (από 87% σε 67%).

Η υψηλή τάξη είδε να μειώνεται η συμμετοχή της στο συνολικό εισόδημα κατά τρεις ποσοστιαίες μονάδες. Η συμμετοχή της στα εισοδήματα από μισθούς καθώς και στα εισοδήματα από ελεύθερα επαγγέλματα και επιχειρηματική δραστηριότητα αυξήθηκε. Συνολικά το 2012 το ανώτατο 10% του πληθυσμού συγκεντρώνει περίπου το 1/3 του συνολικού εισοδήματος, το 1/3 των μισθών, το 1/5 των συντάξεων, το 1/2 των εισοδημάτων από επιχειρηματική δραστηριότητας και ελεύθερα επαγγέλματα και τέλος τα 6/10 των εισοδημάτων από κεφάλαια.

Θα πρέπει επίσης να τονίσουμε ότι μέσα στο πλουσιότερο δεκατημόριο οι μεγαλύτεροι κλονισμοί συντελούνται στο πλουσιότερο χιλιοστημόριο, καθώς τα νοικοκυριά αυτά ήταν οι κύριοι αποδέκτες των εισοδημάτων κεφαλαίου. Αντίθετα η πρώτη ομάδα του πλουσιότερου δεκατημορίου (P90-95) διατήρησε σταθερή τη συμμετοχή της στο συνολικό εισόδημα (αύξηση κατά 0,2 ποσοστιαίες μονάδες).

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Atkinson, A.B. (2015). *Inequality. What can be done?* Cambridge: Harvard University Press.
- Christofides, L. & M. Michael (2013). 'Exploring the public-private sector wage gap in European countries', *IZA Journal of Labour Studies*, 2: 15. doi: 10.1186/2193-9012-2-15.
- Christopoulou, R. & V. Monastririotis (2014). 'The public-private duality in wage reforms & adjustment during the Greek crisis', *Research Paper No. 9, Crisis Observatory, Hellenic Foundation for Europe and Foreign Policy (ELLAMEP)*.
- Γιαννίτσης, Τ. (2016). *Το ασφαλιστικό και η κρίση*. Αθήνα: Πόλις.
- Γιαννίτσης, Τ. & Σ. Ζωγραφάκης (2016). *Ανισότητες, φτώχεια, οικονομικές ανατροπές στα χρόνια της κρίσης*. Αθήνα: Πόλις.
- de Castro, F., M. Salto & H. Steiner (2013). 'The gap between public and private wages: new evidence for the EU', *EC economic papers 508, European Commission*, doi: 10.2765/54811.

- Depalo, D., R. Giordano & E. Papapetrou (2013). ‘Public-private wage differentials and the distribution of skills across sectors’, *Empirical Economics*, 49: 985. doi: 10.1007/s00181-014-0900-0.
- Giannitsis, T. & St. Zografakis (2015). ‘Greece Solidarity and Adjustment in Times of Crisis’. *Hans Böckler Stiftung, Macroeconomic Policy Institute, Study No 38*. http://www.boeckler.de/pdf/p_inmk_study_38_2015.pdf.
- Piketty, T. (2014). *Capital in the 21st century*. Harvard University Press.

ABSTRACT

T. Giannitsis & St. Zografakis

Reversals and Upheavals
at the Top of the Income Pyramid during the Crisis

During the crisis extremely great upheavals and changes in household incomes are taking place. In this article we examine income reversals recorded in top income hierarchy, analyzing the richest per-milles of the distribution of income in the period 2008-2012. The economic crisis has shown that even at the top, the situation is not unchanged and frozen. Some households manage to maintain their high incomes intact, while other make large losses and finally, a new and very rich emerging group of households will occupy the vacancy left by previous households in higher deciles, although with a lower amount of income. Focusing on developments at the highest income layer will illuminate aspects of reclassification of incomes that have not been previously considered.